

ΝΙΚΟΣ ΣΙΔΕΡΗΣ

**ΔΕΝ ΠΑΙΖΕΙΣ
ΜΟΝΟ ΕΣΥ
ΥΠΑΡΧΟΥΝ
ΚΙ ΑΛΛΟΙ!**

ἦθος και τέχνη
της ανθρώπινης σχέσης

ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥ ΜΠΕΣΤ ΣΕΛΕΡ
**ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΔΕΝ ΘΕΛΟΥΝ ΨΥΧΟΛΟΓΟ
ΓΟΝΕΙΣ ΘΕΛΟΥΝ**

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	15
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	17
I. ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟ ΠΡΟΦΑΝΕΣ	21
II. ΔΕΝ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟ ΕΣΥ. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΙ ΑΛΛΟΙ!	37
• Αγγίζεις το νου μου και πονεί.	39
• Ένα κοινότοπο σύμπτωμα	41
<i>Εκκίνηση πριν από την πιστολιά του αφέτη . . . . .</i>	42
<i>Φιλοσοφία του στησίματος . . . . .</i>	45
<i>Ο μόνος που μπορεί να με νικήσει είναι... εγώ! . . . . .</i>	46
<i>Παραχωρώντας στον άλλον την αυτονομία του . . . . .</i>	49
<i>«Μα, πώς δεν το σκέφτηκε;...». . . . .</i>	51
<i>«Μα, αυτό εννοείται!...». . . . .</i>	53
<i>«Ευτυχώς που υπάρχω εγώ!». . . . .</i>	59
• Επαρκής συμβατότητα	65
• Ένα θεώρημα διπλής όψεως	70
• Οδηγώντας τον άλλον στο κοινό παιχνίδι	73
<i>Ο ξεχασμένος συναγερμός . . . . .</i>	80
<i>Κουβέντα για την κουβέντα . . . . .</i>	80
<i>Εκεί όπου «όλα επιτρέπονται» . . . . .</i>	90
<i>Μια ιστορία σαν αυτές που συμβαίνουν. . . . .</i>	96
<i>Η θέση του θύματος είναι δική μου! . . . . .</i>	99
<i>Θύμα δίχως επιλογές . . . . .</i>	108

	<i>Αποικιοποίηση του άλλου</i>	114
	<i>Ερημοποίηση της σχέσης</i>	116
	<i>Εκμετάλλευση του ναρκισσισμού</i>	117
	<i>Στο εργαστήρι της απώλειας</i>	119
	<i>Στη χώρα του αρνητικού</i>	123
III.	ΨΥΧΗ ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ	137
IV.	ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΣΧΕΣΗΣ	175
	• Ζητείται ελπίς	177
	• Σταθμισμένη ελπίδα	180
	• Η ενδεκάτη εντολή	183
	• Ήθος και τέχνη	187
	• Δρόμοι της απωλείας	190
	• Συναισθηματική ευθύνη	192
V.	ΤΑ ΣΥΝΕΡΓΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	201
	• Πέρα από την αυταπάτη του ολοκληρωτικού ελέγχου	203
	• Ξανά ιστορίες	205
	<i>Ο καθηγητής κι ο ταξιτζής</i>	206
	<i>«Νόμιζα», «πίστευα», «περίμενα»</i>	207
	<i>«Τρεχάτε, μου την έδωσε!»</i>	208
	<i>«Εγώ δεν ζητάω!»</i>	209
	<i>«Εγώ έτσι είμαι. Σε όποιον αρέσω!»</i>	210
	<i>«Είναι δικό μου θέμα! Δεν θα μου πεις εσύ...»</i>	215
	<i>«Πάντα οι άλλοι φταίνε!»</i>	217
	<i>«Εγώ λέω πάντα αυτό που σκέφτομαι!»</i>	218
	<i>«Το δικίο σου ή τον άνθρωπό σου;»</i>	221
	<i>«Καταπίνω» ή «Παραβλέπω»</i>	224
	<i>«Ως εδώ και μη παρέκει»</i>	228
	<i>«Εγώ είμαι ερωτευμένος με τον έρωτα!»</i>	233

VI. ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΑΝΤΙΝΑΡΚΙΣΣΩΝ.....	239
• Αντινάρκισσος	242
• Έντεχνη ανθρώπινη σχέση.....	242
• Αντινάρκισσος από μικρό παιδί.....	243
• Αντινάρκισσος σε κάθε ηλικία	248
• Ο κανόνας 3Χ-5Χ-7Χ.....	253
• Άμυνα και υπέρβαση	255
• Οι τέσσερες αρετές του αντιναρκίσσου	258
• Η κοινή διαθήκη	262
• Ο χορός της εναρμόνισης	273
• Lieben und Arbeiten.....	275
• Δέηση	276
ΑΛΛΗΛΟΥΧΙΕΣ	279

Προλογικό σημείωμα δεύτερης έκδοσης

Η έκδοση αυτού του βιβλίου (2010) έγινε αρκετά αισθητή, τόσο στον κόσμο των ΜΜΕ όσο και στον κόσμο των ανθρώπων. Από τότε μέχρι σήμερα, κλήθηκα να μιλήσω και να συζητήσω γι' αυτό το θέμα σε πολλές πόλεις της Ελλάδας και σε ποικίλα ακροατήρια. Επίσης, η ανάγνωση του βιβλίου ή ο απόηχός του σε συζητήσεις οδήγησαν αρκετούς ανθρώπους σε επανεξέταση και επαναπροσδιορισμό του τρόπου που λειτουργούν και σχετίζονται. Αυτό το διαπίστωσα τόσο στην επαγγελματική μου εμπειρία, όσο και από τα όσα μου ειπώθηκαν και μου λέγονται στις συναντήσεις μου με πολλούς ανθρώπους.

Αισθάνομαι όμορφα γιατί ένα δύσκολο θέμα έγινε κτήμα των πολλών κι έπιασε τόπο στις ψυχές, για καλό. Ευελπιστώ ότι η παρούσα επανέκδοση, που κατέστη αναγκαία λόγω της ζήτησης του βιβλίου, θα συμβάλει εξίσου στην αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό της ανθρώπινης σχέσης, που αυτή μας κράτησε όρθιους στην Ελλάδα της κρίσης, δίνοντας μαθήματα ζωής και πολιτισμού σε πολλές κατευθύνσεις.

Αν θα συμπλήρωνα σε κάτι το βιβλίο, θα ήταν μία φόρμουλα που αποκρυσταλλώθηκε μέσα από τις συζητήσεις μου με πολλούς συνομιλητές. Είναι η φόρμουλα

$$ΑΣ - ΣΕ = ΕΠΕ$$

που σημαίνει: Αν από την ανθρώπινη σχέση (ΑΣ) αφαιρέσεις τη συναισθηματική ευθύνη (ΣΕ), αυτό που απομένει δεν είναι ανθρώπινη σχέση, αλλά εταιρεία, και μάλιστα εταιρεία περιορισμένης ευθύνης.

Η τρομερή εμπειρία της κρίσης παραμέρισε κάποια από τα εθιστικά νέφη του καταναλωτικού ναρκισσισμού και ανέδειξε βαθιές πραγματικότητες της ελληνικής τέχνης του ζην, που στον πυρήνα της έχει, ακριβώς, την ανθρώπινη σχέση. Εύχομαι, όταν αλλάξουν οι καιροί και ανασάνουμε, αυτή η παράδοση συνεισφορά της δοκιμασίας να ανθίσει ακόμη περισσότερο.

Αθήνα, 8 Μαΐου 2018

Νίκος Σιδέρης

Αποκαλύπτοντας το προφανές

Περιέργως, μάλλον είναι καιρός κι ανάγκη να μιλήσουμε κάπως για μια πρωταρχική πτυχή της ανθρώπινης κατάστασης: Για την ανθρώπινη σχέση. Δηλαδή για εμπειρίες και πράγματα που είναι τόσο διάχυτα και που φαίνονται τόσο αυτονόητα, ώστε συχνά ξεχνάμε ακόμη και να τα σκεφτούμε. Θέματα προφανή ως προς την ανθρώπινη σχέση: Ως προς το ότι υπάρχει, ως προς το πώς υπάρχει και ως προς το τι θέλει για να υπάρχει, να καλλιεργηθεί και ν' ανθίσει.

Όταν όλα μοιάζουν να κυλούν κανονικά, κατά τρόπο αναμενόμενο, σπάνια θα στρέψεις την προσοχή σου σε πρωταρχικά δεδομένα, όπως το σώμα σου, το ότι σκέφτεσαι και βλέπεις, το ότι κινείσαι κάνοντας διάφορα... και το ότι περιβάλλεσαι από άλλους ανθρώπους. Η προσοχή και η διερώτηση γι' αυτά αρχίζουν όταν κάτι σκοντάφτει, πάει στραβά, ξαφνιάζει: Όταν, για παράδειγμα, το σώμα πονά, η σκέψη γεμίζει ιδέες παράξενες, το βλέμμα περιεργάζεται κάτι απροσδόκητο... Και οι άνθρωποι γύρω σου φέρονται με τρόπο που δεν ταιριάζει με το τι περιμένεις απ' αυτούς, σε ξαφνιάζει, σε φέρνει σε δύσκολη ίσως θέση. Τότε αναρωτιέσαι, μα τι τρέχει, γιατί αυτός αυτό κι εκείνη εκείνο κι ο άλλος το παρ' άλλο αφού...

Ουδέν κακόν αμιγές καλού, ωστόσο. Πρώτα, το κακό: Όπως κάθε εποχή, έτσι και η εποχή που ζούμε έχει τη δική της χαρακτηριστική παθολογία των ανθρώπινων καταστάσεων. Θα τη λέγαμε *καταναλωτικός ναρκισσισμός*. Ο καταναλωτισμός είναι η ιστορικά προσδιορισμένη νοοτροπία και κουλτούρα που κυ-

βερνά (δουλώνει μάλλον) τον τρόπο ζωής στη σημερινή δυτική κοινωνία. Και ο ναρκισσισμός (ως εγωπάθεια, εγωκεντρισμός, λατρεία του Εγώ) είναι το είδος της ανθρώπινης λειτουργίας που ταιριάζει άριστα, τροφοδοτεί και τροφοδοτείται από το καταναλωτικό υπόδειγμα βίου. Με χειροπιαστά αποτελέσματα, λίγο ή πολύ δυσάρεστα, ενίοτε ανυπόφορα, που τα ζει και τα συναντά ο καθένας μέσα του και γύρω του: *Δυσκολία των ερώτων*, που όλο και συχνότερα βιώνονται σαν άγονοι, ασταθείς, μετέωροι, μέχρι και με τρόπο που δεν αξίζει να ελπίζεις ή να προσπαθείς γι' αυτούς. *Άπιαστο της αγάπης*, που όλο και συχνότερα φαίνεται απρόσιτη, επισφαλής, ανέστια, δίχως χώρο και τόπο σ' έναν κόσμο χρήσιμο ή ευχάριστο, όχι όμως αγαπητό. *Δεσποτεία των αψύχων*, που θέτει σαν μέτρο του ονείρου τη συσσώρευση πραγμάτων και πληροφοριών. Και *κρίση των ανθρώπινων σχέσεων*, όπου μοιάζει να βασιλεύει η αποξένωση, η ματαιοδοξία, ο ανταγωνισμός (συχνά, για έπαθλα κενά και μάταια). Με συνέπεια, κατά κανόνα ο βίος να μη ρέει φυσικά, αυθόρμητα, στρωτά, χωρίς δυσανάλογο κόπο γι' αμφίβολα αποτελέσματα. Να ζούμε χωρίς την αβίαστη παρουσία, διαθεσιμότητα, ζεστασιά και υποστήριξη, που θα περίμενε κανείς από μια αληθινή ανθρώπινη συμβίωση.

Αυτές οι κοινές εμπειρίες είναι, λοιπόν, το κακό που όλοι συναντάμε πια τριγύρω μας. Υπάρχει εδώ κάτι καλό; Και τι; Ναι, υπάρχει. Και συνίσταται στο ότι δεν είναι πλέον δυνατόν, σε τέτοιες περιστάσεις, να παραβλέπουμε την κακοδαιμονία της ανθρώπινης συμβίωσης στον σημερινό δυτικό κόσμο. Δεν είναι δυνατόν να προσπερνάμε σαν να μην τρέχει τίποτα την ερήμωση του ανθρώπινου τοπίου γύρω μας. Να μη μας πονάει (αυτή είναι η λέξη που ταιριάζει) η *ένδεια και το έλλειμμα της*

ανθρώπινης σχέσης, να μη μας αναγκάζει να σκεφτούμε *το ρήμαγμα της κοινωνίας*, με τη βαριά κι αυθεντική έννοια του όρου «κοινωνία». Που σημαίνει ακριβώς ανθρώπινη σχέση, επαφή, δούναι και λαβείν ανθρώπινης ποιότητας, συγκρότηση πεδίων κι αγαθών κοινών, δόσιμο και μοίρασμα, συν-ύπαρξη και συμ-βίωση με ανθρώπους — ακόμη κι αν συγκρούεσαι μαζί τους. Δηλαδή, να υπάρχει και τόπος και τρόπος να ζεις από κοινού, χωρίς να χάνεις τον εαυτό σου, όσα μόνο η κοινότητα βίου μπορεί να προσφέρει στη συγκρότηση μιας αυθεντικά προσωπικής ζωής και ύπαρξης. Κι επειδή μπορεί και ν' ακούγονται λίγο εξεζητημένες αυτές οι λέξεις, ας πούμε το ίδιο πιο απλά: Πώς γίνεται και τόσες φορές *απορούμε* που οι άλλοι δεν βρίσκονται εκεί όπου περιμέναμε, δεν συμπεριφέρονται όπως υποθέταμε, δεν είναι τελικά ό,τι εμείς είχαμε φανταστεί πως είναι; Πώς γίνεται και τόσες φορές *απορούν* οι άλλοι για τον τρόπο που φέρεσαι *εσύ*, σ' το λένε ή δεν σ' το λένε, μένουν κοντά σου «αν και...» ή απομακρύνονται, με περισσότερο ή λιγότερο θορυβώδη τρόπο; Παρακινώντας σε να σκεφτείς κι εσύ τι πάσχει στον τρόπο σου, τι κάνεις λάθος, και να κοιτάξεις να διορθώσεις ό,τι στράβωσε κι ό,τι δεν λειτουργεί;

Αυτό λοιπόν θα συζητήσουμε εδώ: Πώς γίνεται και η συνάντηση με τον άλλον άνθρωπο αστοχεί ή παραμένει άγονη; Πώς γίνεται και μια ανθρώπινη σχέση μπλοκάρει, φτωχαίνει, ατροφεί και σβήνει; Πώς γίνεται και δυο άνθρωποι (ή και περισσότεροι) έρχονται κοντά, αλλά η επαφή τους δεν φέρνει καλό; Και μάλιστα, πώς γίνεται και η σχέση τους, αντί για καλό, φέρνει κακό; Γιατί, αντί για εμπιστοσύνη κι ευχαρίστηση, άφημα και υποστήριξη, συναντάμε και βιώνουμε δυσπιστία, αμφιβολία, ένταση, δυσαρέσκεια, αγωνία, τσίτα, φόβο, απόσταση κι εγκα-

τάλειψη (και λίγα μάλλον λέω); Πώς γίνεται κι ενώ η ελπίδα ήταν πως η καλή συνάντηση θα φέρει συντροφιά, κοινές χαρές και κοινές προσπάθειες, ένα κοινό παιχνίδι προς αμοιβαίο όφελος... πώς γίνεται κι αντί γι' αυτά έρχεται κούραση, αίσθηση ματαιότητας, πολυς κόπος για το τίποτα, κάτι άνοστο ή κενό, και τελικά χανόμαστε σε πνιγηρή μοναξιά — χώρια ή μαζί, δεν έχει πια σημασία... Πώς η αληθινή λαχτάρα να είσαι με τον άλλον εκτοπίζεται ή πνίγεται από την αίσθηση ότι είσαι μαζί του μόνο επειδή τον χρειάζεσαι — «I need you», που λένε και σε κάποια παγκόσμια γλώσσα, εκεί όπου θα ταίριαζε να πουν «Σ' αγαπώ», «Σε θέλω», «Σ' επιθύμησα», «Σε λαχτάρησα»... Πώς η αυθεντικότητα δεν έχει τόπο να σταθεί και η ζωή στην ανθρώπινη σχέση καταντά παράσταση — καμιά φορά, μάλιστα, χρησιμοποίηση του άλλου, ακόμη και του εαυτού σου, «για τις ανάγκες της παράστασης»;

Η κακοδαιμονία της ανθρώπινης σχέσης στη σύγχρονη κοινωνία, λοιπόν, έχει τουλάχιστον αυτό το καλό: *Δεν επιτρέπει πια να παραβλέπουμε το προφανές*. Επειδή το παραβλεπόμενο — ογκόλιθος— μας συνθλίβει. Μας βγάζει πια τα μάτια. Και μας αναγκάζει, έστω και θολά, έστω κι αν είμαστε ανέτοιμοι, έστω κι αν δεν θέλουμε, να δούμε ότι εδώ κάτι δεν πάει καθόλου καλά. Ν' αντιληφθούμε ότι το τίμημα της παράβλεψης είναι μοιραίο: Εσωτερική κενότητα και ανισορροπία, φρενήρης παράσταση για το τίποτα, παχυδερμοσύνη, μοναξιά κι ερημιά, που με τίποτα δεν τ' αντιρροπούν γυαλιστερά στολίδια, αστραφτερά κοπάδια, οι μάσκες και τα δήθεν, το λίφτινγκ και του νου και της μορφής, ουσίες χημικές ή νοερές που τάχα ναρκώνουν το άλλος, οι κούφιος κουβέντες του είδους «να περνάω καλά» και τα παρόμοια. Να συνειδητοποιήσουμε ότι, έτσι όπως είναι κι έτσι

όπως πάει, κάτι στη ζωή μας νοσεί πολύ περισσότερο απ' όσο φανταζόμαστε. Και ν' αναλογιστούμε αν και πώς μπορούμε να πιάσουμε αυτόν τον ταύρο από τα κέρατα.

Έτσι λοιπόν, το κακό που διατρέχει τη σημερινή εμπειρία του βίου οδηγεί βιαίως στην *αποκάλυψη του προφανούς*. Αποκαλύπτει ότι στην άγρια προσπάθεια να κερδίσουμε θέσεις και πράγματα ακρωτηριάζουμε ή και χάνουμε τη ζωή και τους ανθρώπους. Επισημαίνει ότι κάτι πάει πολύ στραβά και πλήττει όχι μόνο την ανθρώπινη σχέση, αλλά και την ίδια την ικανότητά μας ν' αντιλαμβανόμαστε το πλήγμα, τη ζημιά και την κατάσταση. Φανερώνει ότι έχουν πληγεί και τα πράγματα και οι εμπειρίες. Ότι και οι άνθρωποι και η πληροφορία και η ερμηνεία και η αντιμετώπιση της αντιξοότητας, όλα έχουν πληγεί — ας ελπίσουμε, όχι ανεπανόρθωτα.

Καθώς γράφω αυτά εδώ, νιώθω ότι η κατάσταση θυμίζει μια ιδιαίτερη πάθηση του εγκεφάλου, τη μονόπλευρη απροσεξία του χώρου. Σ' αυτήν, ο πάσχων δεν αντιλαμβάνεται το αριστερό μισό του χώρου. Με αποτέλεσμα π.χ. να διαβάζει ένα κείμενο μόνο από το κέντρο της αράδας προς τα δεξιά αγνοώντας και το αριστερό της μέρος και το νοηματικό χάος που προκύπτει: να ζωγραφίζει μόνο το δεξιό μέρος ενός αντικειμένου ή ενός τοπίου ή και ν' αντιγράφει μόνο το δεξιό μισό ενός σχεδίου, και πάλι δίχως να έχει επίγνωση του ότι χάνει από το βλέμμα κι από τον νου του το μισό του κόσμου: να προχωρά στρίβοντας πάντα δεξιά, σκοντάφτοντας συνέχεια και συμπαρασύροντας τα αντικείμενα που βρίσκονται στο αριστερό τμήμα του δωματίου ή του κάθε χώρου, χωρίς ο πόνος και η ζημιά να τον επαναφέρουν στην πραγματικότητα. Κάτι τέτοιο συμβαίνει και με την ανθρώπινη σχέση στον καιρό μας: Αγνοούμε πράγματα ου-

σιώδη, δεν αντιλαμβανόμαστε ότι χάνουμε τεράστια πεδία του κόσμου, πονάμε αλλά δεν γράφει ο πόνος... Και συνεχίζουμε ψυχικά ανάπηροι μια ακρωτηριασμένη διαδρομή κυνηγώντας μόνο όσα βρίσκονται στην εκάστοτε δεξιά πλευρά μας... Όντως, ως προς την ανθρώπινη σχέση σήμερα, κάτι τέτοιο συμβαίνει: Αποκοπή απ' την πραγματικότητα, απώλεια μεγάλου μέρους του κόσμου και άγνοια γι' αυτή την απώλεια, αποκοπή απ' την απτή εμπειρία, απώλεια της επίγνωσης κι αυτού ακόμη του κοινού νου. Στο πεδίο της ανθρώπινης σχέσης, ο σύγχρονος δυτικός άνθρωπος πάσχει ταυτόχρονα από *υπαρξιακή ημιπληγία* και από *μονόπλευρη απροσεξία του βίου*.

Ποιοι είναι οι μηχανισμοί αυτής της προσωπικής και κοινωνικής παθολογίας; Ποια είναι η φύση και η έκταση της βλάβης; Τι είναι ανατάξιμο και επανορθώσιμο; Υπάρχει θεραπεία και αποκατάσταση; Κι αν ναι, με ποια θεραπεία, ποια φάρμακα, ποιες ασκήσεις, ποιες αναπροσαρμογές του τρόπου ζωής μας;

Προφανώς, για να μπορέσουμε να απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα, η πρώτη προϋπόθεση είναι να σκιαγραφήσουμε με τρόπο ανάγλυφο και παραστατικό τα δεδομένα και τα ζητούμενα της δύσκολης και ζωτικής άσκησης που ψάχνουμε να λύσουμε. Δυο μικρές ιστορίες θα μας δείξουν χειροπιαστά, μέσα από την αντιπαραβολή τους, τις βασικές συντεταγμένες του πεδίου:

- Δυο γονείς σε απόγνωση μου διηγούνται την εξής ιστορία: Κάποια φορά, η κόρη τους, που τότε πήγαινε στο Δημοτικό σχολείο, έχει προγραμματίσει μια μεγάλη γιορτή. Παραμονές της γιορτής, η γιαγιά, που ζει πολύ κοντά τους, πεθαίνει. Παρ' όλα ταύτα, η κόρη επιμένει και τελι-

κά το πάρτι θα γίνει «σαν να μην είχε συμβεί απολύτως τίποτα». Λίγα χρόνια μετά, η κόρη εμφανίζει υβριστική και επιθετική συμπεριφορά, σχολική αποδιοργάνωση, φυγή από το σπίτι... και έπεται συνέχεια...

- Πηγαίνουμε πέρυσι για καλοκαιρινές διακοπές στη Μεσοσηνία και, όπως συνηθίζουμε, αγοράζουμε φτάνοντας και την τοπική εφημερίδα «Ελευθερία». Διαβάζουμε διάφορα και σχολιάζουμε διάφορα. Στην τελευταία σελίδα φιγουράρουν, σε πλαίσιο και με γράμματα μεγάλα και στολίδια, αναγγελίες κατά κύριο λόγο για πανηγύρια που, λόγω εποχής, είναι στο φόρτε τους κι έχουν την τιμητική τους σε κάθε οικισμό της περιοχής. Την προσοχή μου όμως την τραβάει μια απροσδόκητη αναγγελία — κι αυτή σε μεγάλο πλαίσιο και τα όμοια. Έγραφε: «Λόγω θανάτου του συγχωριανού μας Τάδε Ταδόπουλου, το προγραμματισμένο για αύριο βράδυ πανηγύρι στο χωριό μας ακυρώνεται και δεν θα πραγματοποιηθεί». Πιστεύω ότι ποτέ δεν θα ξεχάσω αυτή την αγγελία. (*Περνά ένας άγγελος, που λένε κι οι Γάλλοι.*)

Και οι δυο ιστορίες που παρέθεσα έχουν κοινά στοιχεία. Στατιστικά μιλώντας, συμβαίνουν κάθε μέρα πράγματα όπως ο θάνατος κοντινού ανθρώπου. Ωστόσο, επειδή ακριβώς είναι κάπως ξεχωριστές οι αντιδράσεις, δείχνουν με ενάργεια κάποια στοιχεία που βρίσκονται στην καρδιά της ανθρώπινης σχέσης. Αναγκάζουν τα μάτια να δουν, τα σπλάχνα να νιώσουν και το μυαλό να σκεφτεί — τόσο με το υλικό που παρέχουν, όσο και με την ένταση που φορτίζει τη μορφή τους. Και, μ' αυτή την έννοια, ει-

κονογραφούν εύγλωττα και παραστατικά όσα θα συζητήσουμε παρακάτω — και ως προς το πρόβλημα και ως προς τη λύση του.

Αυτά που θα πούμε, λοιπόν, είναι συνοπτικά και σχηματικά τα εξής:

- Δεν θα μιλήσουμε γι' ανθρώπινες καταστάσεις και σχέσεις ακραίες, εξωτικές, βαριά παθολογικές. Θα μιλήσουμε για τον κορμό της ανθρώπινης κατάστασης. Γι' αυτά που κάθε άνθρωπος, κάθε μέρα, θα τα βρει μπροστά του. Δηλαδή, για *συνήθεις σχέσεις* που συνήθεις άνθρωποι σε συνήθεις συνθήκες συνάπτουν με άλλους συνήθεις ανθρώπους — για το καλύτερο ή για το χειρότερο. Σχέσεις καταρχήν προφανείς και ευανάγνωστες, όπως οι σχέσεις ανάμεσα σε γιαγιά κι εγγονή, σε παιδί και γονείς, σε συνομηλίκους, σε συγγενείς και φίλους, σχέσεις αισθηματικές, όπως και σχέσεις ανάμεσα σε συγχωριανούς κάθε είδους. Σχέσεις σαν αυτές που υφαίνουν τον ιστό στις δυο ιστορίες που παρέθεσα: Τόσο οικείες, που υφίστανται σχεδόν σε αφάνεια όσον καιρό ένα ασυνήθιστο, δραματικό συμβάν δεν έρχεται να ταράξει τα νερά. Και ν' αναδειξει, με τρόπο που γράφει, βαθύτερες δυνάμεις και μηχανισμούς, προκαλώντας φαινόμενα υποκειμενικότητας με δυνατά νοήματα και μεγάλα συναισθηματικά φορτία. Που πάνε είτε προς την κατεύθυνση της ψυχικής εμπλοκής και της οδύνης (τόσο συνηθισμένες στα ανθρώπινα), είτε προς την κατεύθυνση ενός οικείου, συνήθους, κοινού μεγαλείου ψυχής (που δεν είναι ξένο στις παραδόσεις της ελληνικής κοινωνίας, και κάθε ανθρώπινης κοινωνίας).

■ Θα μιλήσουμε για *συνήθεις σχέσεις όπου δεσπόζει η θετική πλευρά*: Η οικειότητα, η αποδοχή, η συμπάθεια, η έλξη, η κοινή ροπή... Δεν θ' ασχοληθούμε με σχέσεις όπου δεσπόζει η αρνητική πλευρά — η αντιπαλότητα, το μίσος, η έχθρα, η επιθετικότητα... Παρ' όλα ταύτα, ας διευκρινίσουμε από τώρα δυο πράγματα: Πρώτο, ότι και οι σχέσεις όπου δεσπόζει η αρνητική πλευρά των ανθρώπων είναι ουσιώδεις ανθρώπινες σχέσεις — απλώς, έχουν και μια δική τους λογική, που απαιτεί ιδιαίτερη προσέγγιση.¹ Δεύτερο, ότι και στις σχέσεις όπου δεσπόζει η θετική πλευρά πάντοτε υφίστανται, περισσότερο ή λιγότερο θορυβωδώς, και προσμειξείς αρνητικότητας. Μάλιστα, όσο πιο πυκνή είναι μια θετική σχέση, τόσο πιο απτή είναι και η παρουσία και η επίπτωση της ως άνω *αμφιθυμίας*. Δηλαδή, η συνύπαρξη αντιφατικών αισθημάτων, φαντασιών, σκέψεων, συναισθημάτων και στάσεων απέναντι στο ίδιο συμπαθές-αγαπητό-οικείο πρόσωπο. Σε τέτοιο σημείο, που πολλά εκ πρώτης όψεως παράξενα και δύσκολα εξηγούνται και αντιμετωπίζονται μόνο αν συνυπολογίσουμε αυτή την αμφιθυμία, ενώ παραμένουν ακατανόητα και ανυπερβλήτα αν την παραβλέψουμε. (Θυμίζω μια παλιά κουβέντα: «Γιατί το μάτι σου είναι βαθιά βγαλμένο;» «Γιατί μου το έβγαλε ο αδελφός μου!».) Μάλιστα, είναι αξιοσημείωτο το ότι οι πιο βαριές, αδρανείς, δυσκίνητες, αναλλοίωτες σχέσεις, που

---

1. Έχω ήδη πραγματοποιήσει στο Κολέγιο Deree ένα σεμινάριο με θέμα «Για την κακία των ανθρώπων». Γίνονται ήδη προεργασίες ώστε κι αυτό να κυκλοφορήσει κάποια στιγμή σε βιβλίο.

αντιστέκονται και στον χρόνο και στην εμπειρία, είναι οι σχέσεις που στηρίζονται στη σκοτεινή πλευρά των ανθρώπων. Στη σκοτεινή πλευρά εκείνη που τείνει να ενυπάρχει στην ανθρώπινη σχέση, ακόμη κι όταν δεσπάζει η θετική πλευρά. Και που αν την παραβλέψεις, αν δεν την αποδεχτείς κι αν δεν πλαισιωθεί, τότε καθιστά κάθε ανθρώπινη σχέση επισφαλή.

- Θα μιλήσουμε μόνο για *διαπροσωπικές σχέσεις*. Και όχι για άλλου τύπου σχέσεις, οι οποίες δεν είναι κατά κανέναν τρόπο αναγώγιμες στην ψυχολογική πτυχή των διαπροσωπικών σχέσεων. Δηλαδή, δεν θα αναλύσουμε άλλης φύσης σχέσεις, ακόμη κι αν αυτές εμπεριέχουν ψυχολογικές διαστάσεις — όπως οι θεσμικές, νομικές ή κοινωνικές σχέσεις, οι οικονομικές σχέσεις, οι πολιτικές σχέσεις, οι διεθνείς σχέσεις κ.τ.ό.

- Σ' αυτές τις συνήθεις ανθρώπινες σχέσεις, που τόσο δοκιμάζονται και τόσο συχνά αστοχούν ή φθίνουν, η *κύρια πηγή της δυσκολίας, της εμπλοκής, της κακοδαιμονίας* είναι κοινή όσο και πρωταρχική, γιατί αφορά το θεμέλιο της ανθρώπινης σχέσης. Η κύρια αιτία που η ανθρώπινη σχέση καταπονείται τόσο σήμερα είναι ότι παραβλέπεται ή αγνοείται ή παραβαίνεται ή δεν τηρείται επαρκώς ή δεν υποστηρίζεται κατάλληλα ο πυρήνας της ανθρώπινης σχέσης. Ο οποίος συνοψίζεται σε μια απλή κουβέντα: *Δεν παίζεις μόνο εσύ. Υπάρχουν κι άλλοι!* Έτσι διατυπωμένη, η απόλυτη προϋπόθεση, το *basικό θεώρημα της ανθρώπινης σχέσης* είναι της τάξης του *προφανούς*.

Απορίας άξιο λοιπόν είναι γιατί και πώς σήμερα *το προφανές δεν οδηγεί* τις ανθρώπινες σχέσεις. Γιατί και πώς τόσο συχνά και συστηματικά παραβλέπουμε την προφανέστερη πραγματικότητα; Γιατί είμαστε ανίκανοι να την υποστηρίξουμε, παρά το ενίοτε ανυπολόγιστο ψυχικό κόστος αυτής της ανημπόριας, που το ζει ο καθένας στο πετσί του; Δηλαδή, τελικά, τι κάνει τον σύγχρονο δυτικό άνθρωπο δυσλειτουργικό, ίσως και ανάπηρο, ως προς την ανθρώπινη σχέση;

- Η καρδιά του προβλήματος και η ψυχή της λύσης του είναι συνάρτηση μιας απλής αλήθειας: Στο πλαίσιο της ανθρώπινης σχέσης, ο καθένας έχει και μια *συναισθηματική ευθύνη* απέναντι στον άλλον. Μια ιδιαίτερου τύπου υποχρέωση και στάση που η αμέλησή της, η ατροφία της ή η απουσία της υπονομεύουν την ανθρώπινη σχέση, ακόμη κι αν άλλες πτυχές της υπηρετούνται και τροφοδοτούνται ίσως και πέραν του δέοντος. Δηλαδή, ακόμη κι αν οι οικονομικές υποχρεώσεις εκπληρώνονται στο ακέραιο, ακόμη κι αν οι κοινωνικές προβλέψεις τηρούνται άψογα, ακόμη κι αν δώρα, ταξίδια, θεάματα και κοσμήματα πέφτουν βροχή, ακόμη κι αν το ένα και το άλλο... όλα αυτά μπορεί να πηγαίνουν στον βρόντο αν δεν στηρίζονται στην έμπρακτη εκδήλωση της συναισθηματικής ευθύνης απέναντι στον άλλον άνθρωπο.
- Η ανθρώπινη σχέση δεν βασίζεται και δεν αποσκοπεί ούτε στην ακύρωση του άλλου, ούτε στην απορρόφηση του άλλου στον δικό σου κόσμο και στη δική σου λογική,

ούτε στην εξομοίωση των δύο μελών της έτσι που να χάνεται η ιδιαιτερότητα του καθενός. Βάση και σκοπός της είναι η *εναρμόνιση* των δυο μελών με δεδομένη την αναφομοίωτη διαφορετικότητά τους: «Τα αντίθετα συγκλίνουν, και από τις διαφορές γεννιέται η ωραιότερη αρμονία, και τα πάντα γίνονται μέσα από την αντιμαχία» λέει ο Ηράκλειτος.

- Αυτή η *εναρμόνιση των διαφορετικών* απαιτεί δύο πράγματα: *Ήθος και τέχνη*. Καμιά σχέση δεν θα φτάσει στην *εναρμόνιση με όρους ισοτιμίας* αν δεν υφίσταται εκατέρωθεν ειλικρίνεια, θάρρος, ευρύτητα και αυθεντική θέληση για *εναρμόνιση*. Και όλο το ήθος δεν αρκεί (αν και συχνά σώζει καταστάσεις και κερδίζει χρόνο) για την ποθητή *εναρμόνιση* δύο μελών που δεν είναι φτιαγμένα εξ αρχής για να κουμπώνουν μεταξύ τους (το αντίθετο είναι ο κανόνας), αν δεν υποστηρίζεται έμπρακτα από μια *τέχνη* της ανθρώπινης σχέσης. Συνεπώς, *το κλειδί της εναρμόνισης είναι η καλλιέργεια μιας έντεχνης σχέσης*.

Και ποιο το όφελος αυτής της *εναρμόνισης*; Τι αποφέρουν ήθος και τέχνη εδώ; Τι ωφελεί να τηρείται το βασικό θεώρημα «Δεν παίζεις μόνο εσύ. Υπάρχουν κι άλλοι!»; Ένα τέτοιο ερώτημα είναι μεν εύλογο, αλλά μαζί και νοσηρό λιγάκι, καθώς μυρίζει χρησιμοθηρία και χρησιμοποίηση της ανθρώπινης σχέσης για ιδιοτελείς απολαβές. Ας είναι... Μ' αυτή τη διευκρίνιση, η απάντηση σ' ένα τέτοιο ερώτημα είναι μια κουβέντα απλή και προφανής. Τόσο προφανής, που είναι δηλωτικό βαθύτερων δυσχερειών και σύμπτωμα μιας εποχής το ότι καλούμαστε να τη

διατυπώσουμε και να την ακούσουμε ξανά, και μάλιστα δίχως να μασήσουμε τα λόγια μας και δίχως να φοβόμαστε τις λέξεις. Αυτό που προσφέρει λοιπόν σ' έναν άνθρωπο η έντεχνη ανθρώπινη σχέση είναι η εκπλήρωση του προφανούς και υπέρτατου ταυτόχρονα ανθρώπινου ζητουμένου. Που είναι το εξής: *Να ζεις ανθρώπινα. Ή, με περισσότερα λόγια: Να ζεις ανθρώπινα και να είσαι άνθρωπος στη σχέση σου με τους ανθρώπους, χωρίς αυταπάτες ως προς τους άλλους κι ως προς τον εαυτό σου — όσο είναι ανθρωπίνως δυνατόν.* Το τι σημαίνει μια τέτοια διατύπωση ως οδηγός μαζί και νόημα της ανθρώπινης σχέσης θα το πούμε αναλυτικότερα παρακάτω. Εντύπωσή μου ωστόσο είναι ότι έχει αξία φανερή και από μόνο του.

Μ' αυτά στον νου, ας μπορούμε τώρα λίγο λίγο στα βαθιά. Ξεκινώντας με τη διερεύνηση του βασικού θεωρήματος: *Δεν παίζεις μόνο εσύ. Υπάρχουν κι άλλοι!*

66 Αυτό λοιπόν θα συζητήσουμε εδώ: Πώς γίνεται και η συνάντηση με τον άλλον άνθρωπο αστοχεί ή παραμένει άγονη; Πώς γίνεται και μια ανθρώπινη σχέση μπλοκάρει, φτωχαίνει, ατροφεί και σβήνει; Πώς γίνεται και δυο άνθρωποι (ή και περισσότεροι) έρχονται κοντά, αλλά η επαφή τους δεν φέρνει καλό; Και μάλιστα, πώς γίνεται και η σχέση τους, αντί για καλό, φέρνει κακό; Γιατί, αντί εμπιστοσύνη κι ευχαρίστηση, άφημα και υποστήριξη, συναντάμε και βιώνουμε δυσπιστία, αμφιβολία, ένταση, δυσαρέσκεια, αγωνία, τσίτα, φόβο, απόσταση κι εγκατάλειψη (και λίγα μάλλον λέω)... Πώς η αυθεντικότητα δεν έχει τόπο να σταθεί και η ζωή στην ανθρώπινη σχέση καταντά παράσταση – καμιά φορά, μάλιστα, χρήση-χρησιμοποίηση του άλλου, ακόμη και του εαυτού σου, «για τις ανάγκες της παράστασης»; 99

Κάθε άνθρωπος, κάθε μέρα, συναντά εκδηλώσεις ενός ιδιότυπου εγωκεντρισμού. Στο πλαίσιο μιας ανθρώπινης σχέσης, κάποιος να φέρεται δίχως να λογαριάζει τον άλλον. Να παραβλέπει την πρωταρχική πραγματικότητα, που είναι ότι, στην ανθρώπινη σχέση, δεν παίζεις μόνο εσύ. Υπάρχουν κι άλλοι!

Πώς προκύπτει αυτό; Τι μπορώ να κάνω γι' αυτό; Η καλλιέργεια της ανθρώπινης σχέσης έχει βάση την επίγνωση, άξονα τη συναισθηματική ευθύνη και οδηγό δυο πράγματα απλά: *Σεβασμό* κι *εναρμόνιση* — μαζί με μια σωτήρια δόση χιούμορ.

ISBN:978-960-455-833-9

9 789604 558339

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4833